

Een Gronings Joodse Erfenis

PRIMAIR ONDERWIJS

Inhoudsopgave

Docentenhandleiding	3
Leerling materiaal	
Les 1 Kijkopdracht Mirjam Gerzon	9
Les 2 Kijkopdracht Henriëtte Sachs	12
Les 3 Doeopdracht Hertha Denneboom.....	15
Les 4 Kijk- en Doeopdracht Sophie van der Klei	18
Les 5 Verdiepingsopdracht Kwartet Joodse tradities en gewoonten.....	22
Les 6 Verdiepingsopdracht Reisgids (joods) Erfgoed in de eigen omgeving	27
Les 7 Verdiepingsopdracht Interviewen over (joods) Erfgoed.....	29
 Bijlage	
Andere projecten over Joods Gronings Erfgoed voor groep 7/8	34
Voorbeeldkwartet bij les 5	36
Voorbeeldfolder bij les 6	38

Een Gronings- Joodse Erfenis

De herinnering aan de vooroorlogse Gronings-Joodse gemeenschap vervaagt in hoog tempo. We zijn aangewezen op enkele overlevenden, hun nazaten en de uitingen van de vroegere Joodse aanwezigheid. Om deze Joodse Erfenis te kunnen bewaren is er een documentaire serie gemaakt door Beno Hofman en St. TOF media.

De documentaireserie bestaat uit zeven afleveringen. Drie afleveringen gaan over stad-Groninger joden: Sophie Asscher, Ben van Hasselt en Sara Frank.

De vier afleveringen die in dit lesmateriaal centraal staan gaan over Joden uit de mediene(provincie Groningen). In deze serie staan de verhalen van Henriette Sachs uit Vlagtwedde, Hertha Denneboom uit Leek, Sophie van der Klei uit Winsum en Mirjam Gerzon uit de stad Groningen centraal.

Bij de eerste drie documentaires is lesmateriaal ontwikkeld voor de midden- en bovenbouw van HAVO en VWO.

Bij de documentaires over de mediene is lesmateriaal ontwikkeld voor groep 7/8 van het Primair Onderwijs.

Opzet lesmateriaal

Bij de ontwikkeling van het lesmateriaal is ervoor gekozen om een grote vakdidactische diversiteit in opdrachten aan te bieden zodat de docent (en de leerling) veel keuze heeft om het materiaal in het curriculum in te passen.

Het materiaal bestaat uit:

- Les 1 en 2 zijn kijk-opdrachten bij de afleveringen van *Een Gronings-Joodse Erfenis*
- Les 3 en 4 zijn doe-opdrachten bij de afleveringen van *Een Gronings-Joodse Erfenis*
- Les 5 is een verdiepingsopdracht waarbij een kwartetspel over joodse gebruiken, tradities en feesten gemaakt wordt
- Les 6 is een verdiepingsopdracht met betrekking tot de eigen omgeving waarbij een reisgids langs lokaal Gronings Joods Erfgoed gemaakt wordt
- les 7 is eveneens een verdiepingsopdracht waarbij de leerlingen een interview houden met iemand over de Gronings (joodse) Erfenis na de oorlog. Hierna gaan leerlingen met deze informatie aan de slag om een tentoonstelling of een boekje te maken.

Didactische verantwoording

Doelgroep

Het project *Een Gronings Joodse Erfenis* is speciaal geschikt gemaakt voor leerlingen van scholen uit groep 7 en 8 van het Primair onderwijs en sluit aan bij de kerndoelen.

Het lesmateriaal past binnen het leergebied Oriëntatie op jezelf en de wereld. Hierbij komen specifiek de volgende kerndoelen naar voren:

51. De leerlingen leren gebruik te maken van eenvoudige historische bronnen en ze leren aanduidingen van tijd en tijdsindelingen te hanteren.
52. De leerlingen leren over kenmerkende aspecten van de wereldoorlogen en Holocaust.
54. De leerlingen leren beelden, taal, spel en beweging te gebruiken, om er gevoelens en ervaringen mee uit te drukken en om er mee te communiceren.
55. De leerlingen leren op eigen werk en dat van anderen te reflecteren.
56. De leerlingen verwerven enige kennis over en krijgen waardering voor aspecten van cultureel erfgoed.

Omdat het onderwijs zichzelf ten doel stelt dat kinderen zich oriënteren op de samenleving waarin zij opgroeien, is er geen beter middel dan hierbij gebruik te maken van de eigen directe omgeving. De eigen omgeving leent zich er bij uitstek voor om, zowel in als buiten de school, onderzoek te doen. Dit kan onderzoek zijn op sociaal, politiek, economisch of maatschappelijk gebied maar kan ook gaan over kunst, cultuur of historische zaken.

Naast het feit dat de omgeving als **middel** kan worden gezien om iets te leren over de wereld, kan het lesgeven over erfgoed ook een **doel** op zich zijn.

Het zich bewust worden van de geschiedenis van de directe omgeving en de mensen die hierin leven én het leren respecteren van de eigen geschiedenis kan alleen gestimuleerd worden door leerlingen hiermee te confronteren. Het is de bedoeling dat de omgeving zowel als middel, als ook als doel gebruikt wordt. De leerlingen leven zich in personen uit de eigen omgeving in en verdiepen zich in verhalen over deze mensen en omstandigheden uit de eigen omgeving. Hiermee zal de oorlogsgeschiedenis een gezicht krijgen en tastbaar worden.

Als voorkennis wordt verwacht dat de leerlingen op de hoogte zijn van de informatie uit het geschiedenisboek over de Tweede Wereldoorlog.

Leerdoelen

Het project heeft zowel vakspecifieke als algemene leerdoelen:

- leerlingen leren door de Tweede Wereldoorlog te personifiëren en welke grote gevolgen de oorlog in hun eigen omgeving heeft gehad;
- leerlingen leren de geschiedenis van hun eigen omgeving waarderen;
- leerlingen leren doelgericht kijken, luisteren en vragen stellen;
- leerlingen leren dat gebeurtenissen uit het verleden invloed kunnen hebben op het leven van nu;
- leerlingen worden gestimuleerd tot onderzoek door 'doe' en 'denk' opdrachten;
- leerlingen leren samenwerken binnen een opdracht;
- leerlingen leren onderzoeksresultaten te verwerken tot informatie voor derden;
- leerlingen oefenen bepaalde vaardigheden zoals interviewen en het selecteren van informatie voor een boekje of tentoonstelling.

Uitwerking lessen

Les 1 Kijkopdracht Mirjam Gerzon	
In de documentaire over Mirjam Gerzon	
Tijdsduur	1 uur
Opzet	De leerlingen bekijken eerste de documentaire en daarna maken zij de bijbehorende opdrachten. De opdrachten gaan over de Joodse erfenis in Groningen, de joodse erfenis van Mirjam Gerzon in Israël én de Groningse gewoonten die Mirjam bleef houden ondanks dat zij in Israël woonde.
Leerdoel	De leerlingen weten informatie te herkennen en te verzamelen uit de documentaire.

Les 2 Kijkopdracht Henriëtte Sachs

In de documentaire over Henriette (Henny) -Sachs wordt verteld hoe zij na de verschrikkingen van de oorlog haar joodse achtergrond heeft proberen te vergeten. Maar haar kinderen en kleinkinderen hebben (als Gronings Joodse Erfenis) haar geholpen bij het levend houden van hun joodse tradities.

Tijdsduur	1 uur
Opzet	De leerlingen bekijken eerst de documentaire en daarna maken zij de bijbehorende opdrachten.
Leerdoel	De leerlingen weten informatie te verzamelen uit bronmateriaal en historische gebeurtenissen in de juiste tijdsvolgorde te plaatsen.

Les 3 Doe-opdracht Hertha Denneboom

In de documentaire over Hertha Denneboom vertelt de dochter Reli over haar fotoprojecten. Ze maakte een foto-dagboek over de belangrijke personen en gebeurtenissen in haar leven. Op veel van deze foto's staat haar moeder Hertha.

Tijdsduur	Periode van 1 dag (of 1 week)
Opzet	De leerlingen bekijken eerst de documentaire en daarna maken zij bijbehorende doe-opdracht. De leerlingen maken net als Reli een foto-dagboek met de belangrijkste personen en activiteiten. Dit kan een dagboek van een DAG zijn (ontbijt-schoolsport) of een dagboek van een WEEK. De foto's kunnen afgedrukt worden of gepresenteerd worden in een boekje of PowerPoint in de klas.
Leerdoel	De leerlingen denken na over belangrijke personen in hun leven en gebeurtenissen die zij in een week meemaken. Daarnaast denken zij na HOE ze de gebeurtenissen/personen in beeld willen brengen.
Tip	<ul style="list-style-type: none">▪ Bij de documentaire over Hertha kan ook de 'joodse kwartet'-les gebruikt worden. Hier leren de leerlingen meer over joodse feesten.▪ Bij de documentaire over Hertha kan ook het educatieve materiaal van het 'Joodse Schooltje' gebruikt worden. Dit materiaal gaat dieper in op de familie Denneboom tijdens de Tweede Wereldoorlog.

Les 4 Kijk -opdracht Sophie van der Klei

In de documentaire van Sophie van der Klei worden twee van haar kinderen besproken.
De leerlingen vullen de stamboom van de familie in om een beter beeld van de familie te krijgen.

Tijdsduur 1 uur

Opzet De leerlingen krijgen tijdens het kijken naar de documentaire de stamboom van Sophie van der Klei. Ze vullen de lege vakken in met de namen van de familieleden.

Leerdoel Overzicht krijgen van de familie.

Les 4 Doe-opdracht Sophie van der Klei

In de documentaire over Sophie van der Klei zijn fragmenten te zien uit de theatervoorstelling *Issy en Sophius* van de Steeg. Dit waren de kleinkinderen van Sophie.
In deze doe-les gaan de leerlingen zelf in vijf scènes een toneelstuk maken over het leven van Sophie van der Klei.

Tijdsduur 2 dagdelen

Opzet De klas wordt verdeeld in vijf groepen.
Iedere groep krijgt een eigen scène die zij moeten verzorgen.
Door de scènes achter elkaar te laten spelen zien de leerlingen een toneelstuk over het leven van Sophie van der Klei.

Leerdoel Door een toneelstuk te maken, te spelen en te kijken leren de leerlingen zich inleven in Sophie van der Klei en haar familie.

Tip In de documentaire is een leskist te zien over de familie Michiel de Vries, de zoon van Sophie. Deze leskist kunt u ook in uw klas halen.
Meer informatie www.sjoelplein.nl/pdf-bestanden/MM5leskist.pdf.

Les 5 Verdiepingsles Joodse tradities en gebruiken

In de documentaires komen verschillende joodse feesten, tradities en gebruiken naar voren. Het vieren van de sabbat of Rosj Hasjana (joods nieuwjaar). Het bezoeken van de synagoge of het dragen van een Keppel.

Welke joodse feesten, tradities en gebruiken zijn er eigenlijk allemaal? In deze algemene les gaan de leerlingen op zoek en leren ze de verschillende aspecten van het joodse geloof kennen.

Tijdsduur	2 dagdelen
Opzet	<ul style="list-style-type: none">▪ De leerlingen werken in trio's.▪ Iedere leerling werkt twee 'kwartetten' uit. Er zijn bij het spelen uiteindelijk 6 kwartetten te winnen.▪ De vier onderdelen van het 'kwartet' zijn gegeven. De betekenis en een afbeelding moet door de leerling zelf onderzocht worden.▪ De leerlingen kunnen de afbeeldingen en de tekst verwerken in het digitale format van het kwartetspel.
Leerdoel	Het doel van de les is (naast schrijfvaardigheden/onderzoek vaardigheden) dat de leerlingen verschillende aspecten van de joodse feesten, tradities en gewoonten leren kennen.

Les 6 Verdiepingsles Reisgids langs (joods) Erfgoed

De documentaires geven een beeld op het Joods Groningse Erfgoed. Op vele plekken en in vele plaatsen in de Provincie Groningen is Joods Erfgoed te vinden. Huizen waar joodse families gewoond hebben, een joodse winkel, een joodse begraafplaats, een voormalige-synagoge of joodse school, maar ook monumenten of andere herinneringen aan de verschrikkingen van de oorlog. Mensen die dagelijks langs deze plekken lopen kennen en herkennen dit Joodse Erfgoed niet. Met informatie die de leerlingen verzamelen maken zij een reisgids langs het Joodse Groningse Erfgoed in de eigen omgeving.

Tijdsduur	2 dagdelen
Opzet	<ul style="list-style-type: none">▪ De leerlingen werken in duo's of trio's.▪ De leerlingen doen onderzoek naar Joods Erfgoed in de eigen omgeving. Dit doen zij met behulp van de Joodse Erfgoed documentaire over de eigen plaats, boeken uit de bibliotheek, het internet of informatie van de historische kring (advies aan docenten om dit zelf voor te bereiden).▪ De leerlingen bezoeken maximaal 5 verschillende plekken in hun eigen omgeving op. Tijdens het bezoek kunnen ze eventueel foto's maken die zij later kunnen verwerken in de informatieve teksten bij de plekken.▪ De leerlingen kunnen de informatie verwerken in een reisgids voor familie of medeleerlingen.
Leerdoel	Het doel van de les is (naast schrijfvaardigheden/onderzoek vaardigheden) dat de leerlingen het Joodse Erfgoed in de eigen omgeving kennen en begrijpen dat zij een belangrijke rol spelen bij het levend houden van de Erfenis.

Les 7 Verdiepingsles Interviewen over (Joods) Erfgoed

De verhalen in de documentaires zijn voor een belangrijk deel gebaseerd op interviews. De mensen vertellen hun herinneringen die vaak te maken hebben met de periode voor de oorlog, tijdens de oorlog en na de oorlog. Door zelf te leren interviewen en door deze verhalen en herinneringen te bundelen zorgen de leerlingen ervoor dat het verleden niet vergeten wordt. Op deze manier maken zij hun eigen 'Erfenis'.

Tijdsduur	3 dagdelen
Opzet	<ul style="list-style-type: none">▪ leerlingen werken in duo's of trio's▪ deel 1 van het lesmateriaal bestaat uit een aantal opdrachten waarbij de leerlingen elkaar in de klas leren interviewen.▪ deel 2 van het lesmateriaal bestaat uit een opdracht waarbij de leerlingen nadenken over vragen die zij willen stellen tijdens het interview(rondom verschillende thema's).▪ deel 3 van het lesmateriaal is de verwerking van het interview in een tentoonstelling op school voor ouders/medeleerlingen of een boekje.
Leerdoel	Met deze les is het de bedoeling dat leerlingen in duo's interviews gaan doen met ouderen die de oorlog nog meegemaakt hebben (dit kan een (overgroot)opa of oma zijn of een buurvrouw of iemand uit het lokale bejaardentehuis. Door middel van vragen te stellen over verschillende thema's verzamelen de leerlingen herinneringen aan de oorlog.

Het lesmateriaal is ontwikkeld door Esther Koops in samenwerking met Tessa Nagel, Rosan Breman, Beno Hofman en Stichting TOF Media

april 2014

LEERLINGMATERIAAL

LES 1 KIJKOPDRACHT BIJ MIRJAM GERZON

Kijkopdracht bij Mirjam Gerzon

opdracht 1

Mirjam Gerzon haar ouders hoorden beide tot bekende Groningse joodse families.

- Noem de namen van de familie van haar vader en haar moeder.
- Welk bedrijf hadden deze families in Groningen.
- Welke plekken in de stad kunnen wij nog terugvinden die te maken hadden met deze families.

Naam van de familie

.....

Bedrijf van de familie

.....

Plekken in de stad

.....

.....

.....

Naam van de familie

.....

Bedrijf van de familie

.....

Plekken in de stad

.....

.....

.....

opdracht 2

Mirjam Gerzon heeft zelf in Israël ook haar erfenis nagelaten. Zij heeft gezorgd voor verschillende veranderingen in de opbouw van de staat.

Mirjam heeft in Israël gezorgd voor veranderingen:

- in de manier van eten

.....

.....

- in de landbouw namelijk

.....

.....

- voor de ouderen namelijk

.....

.....

opdracht 3

Uit de documentaire wordt duidelijk dat Groningen (en Nederland) wel belangrijk bleef voor Mirjam Gerzon, ondanks dat ze in Israël woonde. Schrijf bij ieder onderdeel een voorbeeld.

Het eten

.....
.....
.....
.....
.....

De taal

.....
.....
.....
.....
.....

Het gedrag/karakter

.....
.....
.....
.....
.....

Het weer

.....
.....
.....
.....
.....

Joodse tradities

.....
.....
.....
.....
.....

De cultuur/gedichten

.....
.....
.....
.....
.....

**ZELF HEB IK NOG
GEVONDEN....**

onderwerp:

.....
.....
.....
.....
.....

onderwerp:

.....
.....
.....
.....
.....

LEERLINGMATERIAAL

LES 2 KIJKOPDRACHT BIJ HENRIËTTE SACHS

Kijkopdracht bij Henriëtte Sachs

opdracht 1

De kinderen van Henriëtte (Henny) Sachs wisten niets van haar en dus niets van hun joodse achtergrond. Bedenk twee redenen waarom Henriëtte Sachs haar kinderen niet vertelde dat zij joods waren.

.....

.....

.....

.....

opdracht 2

In de *Ter Apelercourant* van 4 mei 1966 verschijnt een interview met Henny Sachs.

Hierin vertelt ze het oorlogsverhaal van haar en haar familie.

Lees de verschillende fragmenten uit het interview.

Zet de fragmenten eerst in de juiste chronologische volgorde. Noteer alleen de nummers.

.....

opdracht 3

Kleur de levenslijn van Henriëtte Sachs in. Gebruik de documentaire EN de fragmenten.

Groen=de periode in Vlagtwedde voor de oorlog van 1922 tot.....

Blauw= de onderduik periode van.....tot.....

Oranje= de periode in doorvoerkamp Westerbork van.....tot.....

Zwart= de periode in concentratiekamp Auschwitz van.....tot.....

Rood= de periode in werkkamp Libau van.....tot.....

Geel= de periode in Vlagtwedde na de oorlog van.....tot.....

Paars= de periode in Stadskanaal van.....tot NU

**Levenslijn
Henriëtte Sachs**

1922	
1940	
1945	

Fragment 1

'Op de morgen van de achtste mei kwam de bewaakster ons zeggen dat we maar 'ruhig schlafen bleiben sollten'. Voordat we er erg in hadden waren ze uit het kamp verdwenen. We werden bevrijd door de Russen die ons op transport wilde stellen naar een plaatsje onder Warschau. Daar voelden drie vriendinnen en ik helemaal niets voor en zijn dan ook weggelopen. Lopend zijn wij in onze vodden en op blote voeten in Leipzig aangekomen. Daar zijn we door de Amerikanen op transport gezet naar Nederland. Mijn vriendinnen stapten in Nijmegen en Deventer uit. Ik heb een vrachtauto naar Groningen weten te vinden en zo ben ik terug in Vlagtwedde gekomen.'

Fragment 2

'Op 8 september 1944 's morgens om een uur of negen moesten we ons verzamelen op het stationnetje van Westerbork. Daar werden we in veewagens geladen, mannen, vrouwen kinderen, wel zestig mensen in een wagen. Het was er aardedonker. Gelukkig zaten mijn ouders en mijn zusters in dezelfde wagen. Onderweg kregen twee vrouwen een kind, maar we konden ze niet helpen, er was niets, we moesten ze laten liggen. Toen we in Auschwitz aankwamen was een baby al overleden, de ander heeft het niet lang gemaakt en ook de vrouwen waren doodziek'

Fragment 3

'In Auschwitz kwamen we dinsdags in de nacht aan. We werden uitgeladen en moesten toen een heel eind lopen. Aan het eind van die lange weg stond een vreselijke grote man midden op een splitsing. het was een SS-er, hij besliste over leven en dood. Mijn moeder en Sophie gingen links-naar de gaskamer. Vader was direkt bij het uitstappen al verdwenen. Wat er met hem gebeurd is weet ik niet. Emma en ik werden rechtsaf gestuurd wij waren in tegenstelling tot moeder en Sophie wel geschikt om te werken.'

Fragment 4

'In Westerbork werden mijn moeder en ik bij het slopen van batterijen te werk gesteld. We moesten per dag negen kilo houtskool en koper afleveren. Mijn vader sliep apart maar mocht ons overdag wel bezoeken. Emma kreeg hier tyfus. Toen ze daar weer zo'n beetje bovenop was, werd haar de kinderverzorging opgedragen. Sophie die nog maar vijftien jaar was, moest borstels maken. We hebben het in dit kamp nog vrij redelijk gehad, wat waarschijnlijk komt omdat de oorlog op zijn eind liep. In 1943-44 was het er veel erger. Overdag liepen we in overalls en op klompen, natuurlijk met een grote gele ster op'.

Fragment 5

'Ik ben tot 27 oktober in Auschwitz gebleven. Toen werden we weer geselecteerd. Het was de laatste keer dat ik Emma zag.

Met een trein verhuisde ik naar een klein plaatsje aan de Tsjechische grens. Libau heette het. Hier zaten alleen maar vrouwen, zo ongeveer 500. We moesten in een fabriek werken, waar sneeuwkettingen werden gemaakt. Ik zat aan 't lasapparaat. Dat kan ik nu dan ook goed. In die koude winter werkten we vooral 's nachts, van zes uur 's avonds tot zes uur 's morgens. Overdag moesten we dan sneeuw ruimen. Op blote voeten.'

fragment 6

'In oktober 1942 zijn we ondergedoken bij de familie Huizing in de Sellingerbeetse. We zaten daar in een klein zijkamertje van de deel en je kon er alleen komen via een kastdeur.

Op 17 juni 1944, de invasie in Frankrijk was al begonnen, werden we door een stom toeval door de Duitsers gegrepen. Zij zochten een marechaussee, de Ruiter, die een landwachter had neergeschoten, maar ze vonden ons. Op een boerenkar met wel 25 landwachters, allemaal met grote geweren er omheen werden we door Sellingen gereden.'

LEERLINGMATERIAAL

LES 3 DOEOPDRACHT BIJ HERTHA DENNEBOOM

24.5.2008 צפון פולנד, טיול שוקים. אהא של בגד הסודי העודי של ימי
ראשון, שבו אמרתי כעצמי אפני והאחרון הבנו הוואגב Leek.

Doe-opdracht bij Hertha Denneboom

De dochter van Hertha is fotografe. Ze maakte een foto-dagboek van haar reis naar Nederland. Deze reis maakte ze samen met haar moeder en haar zusters. Ze fotografeerde hele 'gewone' momenten zoals het slapen in een hotelkamer. Maar ook 'speciale' momenten zoals een bezoek aan het 'Joodse Schooltje' in Leek.

opdracht 1: Foto-dagboek

Je gaat een foto-dagboek maken van jou leven. Hiervoor gebruik je maximaal 10 foto's.

personen (en/of dieren)

- bedenk welke personen/dieren belangrijk zijn in jou leven.
- bedenk hoe je deze personen (en/of dieren) zou willen fotograferen (dichtbij/close-up of een overzicht)

activiteiten

- bedenk welke (belangrijke) activiteiten je doet
- bedenk hoe je deze activiteiten in beeld wilt brengen (dichtbij/close-up of een overzicht)

plaatsen

- bedenk op welke plekken je komt/welke plaatsen je bezoekt
- bedenk hoe je deze plekken in beeld wilt brengen (dichtbij/close-up of een overzicht)

Hertha in een bedstee in een huisje in Lieveren vlak bij Leek (2008)

close up

overzicht

opdracht 2: Presentatie

Bedenk hoe je je foto-dagboek wilt presenteren. In een PowerPoint, een boekje of een tentoonstelling.

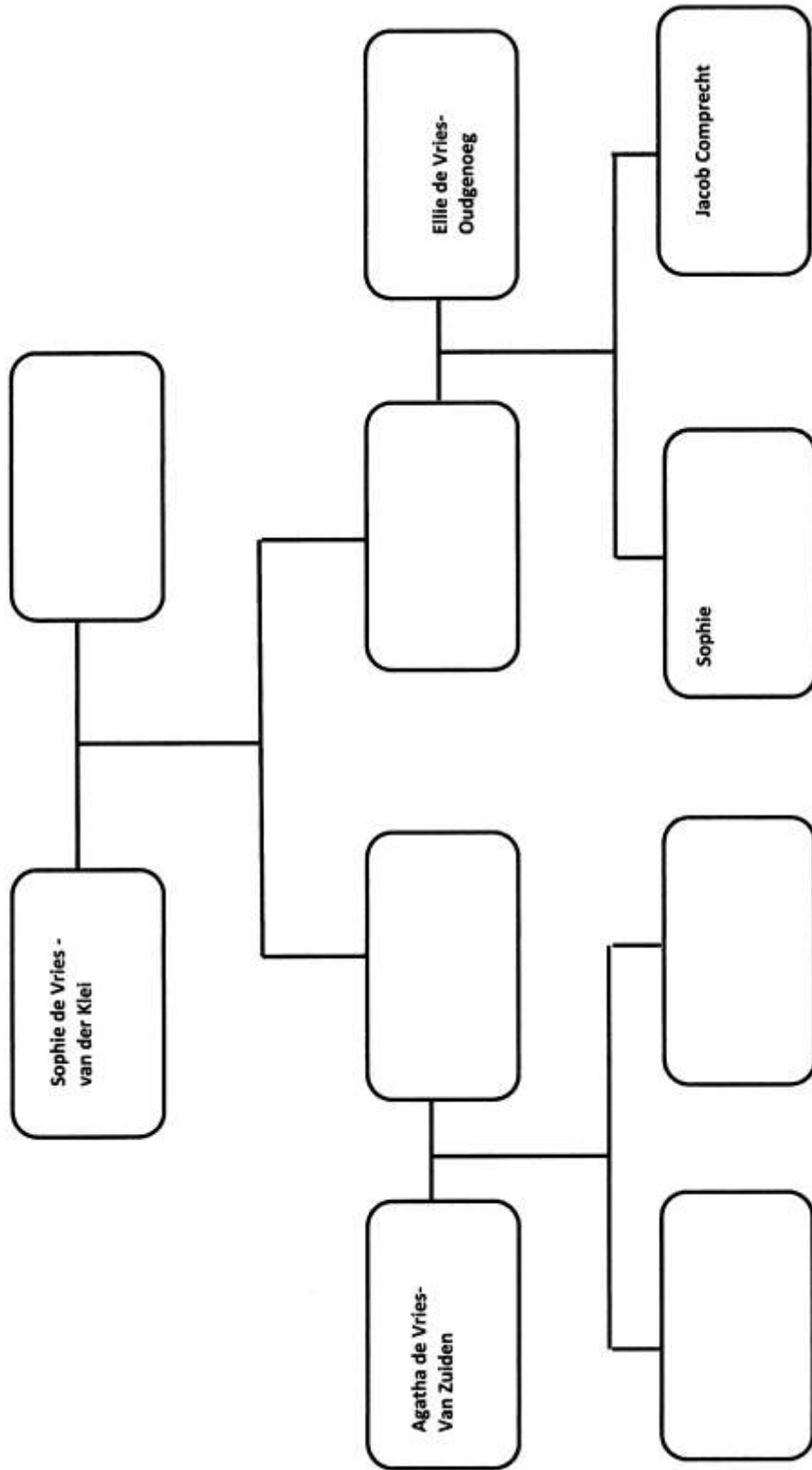
LEERLINGMATERIAAL

LES 4 KIJK- EN DOEOPDRACHT BIJ SOPHIE VAN DER KLEI

Kijk-opdracht Sophie van der Klei

Kijkopdracht

De documentaire gaat over Sophie van der Klei. Zij had zes kinderen, maar twee van haar zoons worden genoemd in de documentaire. Vul de ontbrekende namen in de stamboom in

Doe-opdracht Sophie van der Klei

opdracht

In de documentaire over Sophie van der Klei zijn fragmenten te zien van een theatervoorstelling over *Issy en Sophius*. Zij waren de kleinkinderen van Sophie.

Als klas gaan jullie zelf een toneelvoorstelling maken over het leven van Sophie in Winsum.

De voorstelling bestaat uit vijf verschillende scènes.

hoe ga je te werk?

- De klas wordt verdeeld in vijf groepjes (ieder groepje heeft ongeveer 5-6 personen)
- Ieder groepje krijgt een scène.
- Samen maak je een klein toneelstuk van ongeveer vijf minuten.

Scène 1

locatie: De synagoge in Obergum/Winsum

gebeurtenis: De trouwerij van Sophie en Jacob de Vries in 1885

leeftijd: Sophie is 24 jaar Jacob is 42 jaar

- Bedenk samen wat de inhoud is van deze scène.
Welke personen komen er naast Sophie en Jacob in voor? Hoe verloopt de joodse trouwerij? Is het bruidspaar gelukkig? Bedenk ook een mooi einde voor de scène.
- Maak daarna de teksten bij de scène en verdeel de rollen.
Zorg ervoor dat ieder groepslid een rol heeft en ongeveer evenveel tekst.
- Bedenk samen wat er nodig is voor het decor.
Welke kleding is er nodig? Welke spullen zijn er belangrijk bij een huwelijk? Hoe ga je je decor vormgeven?
- Oefen je scène goed voordat je de voorstelling voor de klas gaat geven.

Scène 2

locatie: De (slagers)winkel in Obergum/Winsum

gebeurtenis: Sophie verkoopt in de winkel OPWINZA 'Oprechte Winsumer Zalf'

leeftijd: Sophie is 44 jaar en heeft inmiddels 4 kinderen

- Bedenk samen wat de inhoud is van deze scène.
Welke personen komen er naast Sophie in voor? Jacob? De kinderen? Klanten bijvoorbeeld? Hoe verloopt de scène?
- Maak daarna de teksten bij de scène en verdeel de rollen.
Zorg ervoor dat ieder groepslid een rol heeft en ongeveer evenveel tekst.
- Bedenk samen wat er nodig is voor het decor.
Welke kleding is er nodig? Welke spullen zijn er belangrijk bij een winkel? Hoe ga je je decor vormgeven?
- Oefen je scène goed voordat je de voorstelling voor de klas gaat geven.

Scène 3

locatie: Het centrum in Winsum
gebeurtenis: Sophie hoort op de markt dat de Tweede Wereldoorlog is uitgebroken
leeftijd: Sophie is 82 jaar

- Bedenk samen wat de inhoud is van deze scène.
Welke personen komen er naast Sophie in voor? Mensen op de markt? Hoe is de reactie van de mensen? Hoe is de reactie van Sophie?
- Maak daarna de teksten bij de scène en verdeel de rollen.
Zorg ervoor dat ieder groepslid een rol heeft en ongeveer evenveel tekst.
- Bedenk samen wat er nodig is voor het decor.
Welke kleding is er nodig? Welke spullen zijn er belangrijk bij een markt? Hoe ga je je decor vormgeven?
- Oefen je scène goed voordat je de voorstelling voor de klas gaat geven.

Scène 4

locatie: Het huis van Sophie's zoon Izaäk in de Tuinbouwstraat
gebeurtenis: Sophie en haar familie horen dat ze een ster op hun kleding moeten dragen.
leeftijd: Sophie is 83 jaar, haar zoon Izaak is 51, haar schoondochter Ellie is 35 en haar kleinkinderen Sophie en Jacob zijn 8 en 6

- Bedenk samen wat de inhoud is van deze scène.
Welke personen komen er naast Sophie in voor? Hoe verloopt de scène? Hoe reageert de familie op het bericht van de jodenster? Welke regels zijn er nog meer tegen de joden?
- Maak daarna de teksten bij de scène en verdeel de rollen.
Zorg ervoor dat ieder groepslid een rol heeft en ongeveer evenveel tekst.
- Bedenk samen wat er nodig is voor het decor.
Welke kleding is er nodig? Welke spullen zijn er belangrijk bij een huis? Hoe ga je je decor vormgeven?
- Oefen je scène goed voordat je de voorstelling voor de klas gaat geven.

Scène 5

locatie: Het station in Winsum
gebeurtenis: Sophie en haar familie staan op het perron en wachten op de trein naar kamp Westerbork
leeftijd: Sophie is 84 jaar

- Bedenk samen wat de inhoud is van deze scène.
Welke personen komen er naast Sophie in voor? Haar zoons Israël en Michiel? Haar kleinkinderen?
- Maak daarna de teksten bij de scène en verdeel de rollen.
Zorg ervoor dat ieder groepslid een rol heeft en ongeveer evenveel tekst.
- Bedenk samen wat er nodig is voor het decor.
Welke kleding is er nodig? Welke spullen zijn er belangrijk? Hoe ga je je decor vormgeven?
- Oefen je scène goed voordat je de voorstelling voor de klas gaat geven.

LEERLINGMATERIAAL

LES 5 VERDIEPINGSOPDRACHT JOODSE TRADITIES EN GEBRUIKEN

Joodse Erfenis kwartet

Welke joodse feesten zijn er? Welke voorwerpen worden er gebruikt in de synagoge of tijdens de sabbat? Om de joodse gewoonten beter te leren kennen, maken jullie zelf een kwartet.

Onderzoek

- Je werkt in een groepje van drie personen
- Iedere persoon doet onderzoek naar twee onderwerpen
- Je verdeelt de onderwerpen onderling

- Per onderwerp zijn er vier begrippen
- Je doet onderzoek (met behulp van internet, boeken en de bibliotheek) naar de begrippen.
Wat betekenen ze? En welke afbeelding past het beste bij dit begrip?

Kwartet

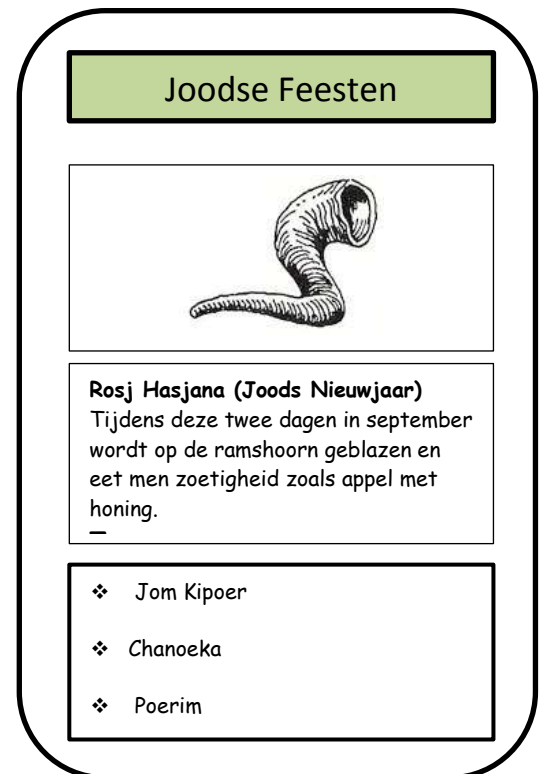
Bij deze stap gaan we de kwartetkaarten maken. Jullie zien op deze pagina een voorbeeldkaart. Jullie gaan op deze manier zelf ook de kaartjes maken.

- In het bovenste vak zet je het onderwerp.
- In het tweede vak zet je het plaatje dat je hebt opgezocht bij een begrip
- In het derde vak zet je het begrip met een duidelijke omschrijving
- In het onderste vak zet je de drie andere begrippen die ook bij dit kwartet horen.

Wanneer je het kwartet spel klaar hebt kun je hem uitprinten en uitknippen en is het spel klaar om te spelen. Veel plezier!
KWARTET SPELEN!

Tip:

Je kunt de kaartjes mooi maken door de balk met de onderwerpen van het kwartet een kleur te geven. Ieder onderwerp kan een eigen kleur krijgen. Zo zie je snel of je een kwartet hebt.

Onderzoeksblad voor het kwartet

1. Joodse Feesten 1

- Rosj Hasjana:
-
- Jom Kipoer:
-
- Chanoeka:
-
- Poerim:
-

2. Sabbat

- Hawdala ceremonie:
-
- Kidoesj:
-
- Challot:
-
- Sjabbatkaarsen:
-

Onderzoeksblad voor het kwartet

3. Het bidden

- Sidoer:
-
- Keppel:
-
- Tefilén:
-
- Tallíet:
-

4. Synagoge

- Tora:
-
- Mikwe:
-
- Jad:
-
- Neer-Tamied:
-

5. *Koosjer eten*

- Hechsjer:
-
- Kasjroet:
-
- Parwe:
-
- Trefah:
-

6. *Joodse Feesten 2*

- Pesach:
-
- Soekot:
-
- Sjavoet:
-
- Bar Mitswa:
-

LEERLINGMATERIAAL

LES 6 VERDIEPINGSOPDRACHT REISGIDS LANGS (JOODS) ERFGOED

Reisgids

In de documentaire zie je allerlei plekken in je eigen omgeving die te maken hebben met een Joodse Erfenis. Veel mensen zijn al lang vergeten dat deze plekken te maken hebben met joodse bewoners van jullie plaats.

Maak een reisgids voor je familie/schoolgenoten/dorpsgenoten langs deze Joodse Erfenis.

Onderzoek

- Je werkt in een duo of trio
- Met behulp van de documentaire, het internet of boeken uit de bibliotheek doe je onderzoek. Waar hebben vroeger joodse families gewoond? Waar zijn joodse bedrijven geweest? Waar heeft een synagoge gestaan of staat hij nog steeds? Waar zijn monumenten die herinneren aan joodse inwoners....
- Kies maximaal 5 plekken uit die je wilt beschrijven in je reisgids (bedenk ook waarom je deze plekken wilt beschrijven).
- Bezoek de 5 plekken en maak foto's.

Reisgids

- Maak een reisgids en bedenk welke route de mensen moeten lopen/fietsen
- Geef bij iedere plek een korte beschrijving. Waarom is deze plek een voorbeeld van de Joodse Erfenis?
- Maak de folder mooi met afbeeldingen. Dit kunnen foto's van NU zijn maar natuurlijk ook van TOEN. Misschien kun je zelfs wel foto's vinden van vroegere joodse bewoners.

LEERLINGMATERIAAL

LES 7 VERDIEPINGSOPDRACHT INTERVIEWEN OVER (JOODS) ERFGOED

Interviewen: goede vragen stellen

Een goed interview houden is nog niet zo makkelijk. Vooral het stellen van 'open vragen' (dus vragen waar niet alleen JA of NEE op geantwoord kan worden) is moeilijk.

→ Oefening 1

We werken in een **duo**

- persoon 1: kiest een dier
 - persoon 2: kiest een boek
- Alleen door open vragen te stellen moet je te weten komen welk dier of boek de andere persoon heeft gekozen.
(gesloten vragen die alleen met JA of NEE beantwoord kunnen worden, mogen niet beantwoord worden)

→ Oefening 2

Je werkt weer in een **duo**. Je gaat interviews met elkaar doen over een onderwerp. Kies uit de volgende onderwerpen

- kleding
- school
- sport
- vakantie

Je maakt (per persoon) 3 vragen over het gekozen onderwerp. Zorg ervoor dat de vragen OPEN zijn en dat er een LIJN in je vragen zit.

De geïnterviewde mag de vraag dus niet met JA of NEE kunnen beantwoorden. Goede beginwoorden voor je vraag zijn dan ook WAAROM? LEG EENS UIT?

→ Oefening 3

Je werkt in een **viertal** en je interviewt elkaar in duo's (rouleren) over een onderwerp naar keuze.

- het interview duurt 2 minuten
- 1 persoon is de interviewer, 1 persoon geeft antwoord en persoon 3 en 4 observeren (=kijken en goed luisteren)

De observanten letten op de interviewer:

- zijn de vragen open of gesloten
- vraagt de interviewer door
- de houding van de interviewer (kijkt hij/zij de geïnterviewde aan)
- heeft het interview een lijn/doel

Na ieder interview geven de observanten:

- 3 positieve punten die ze gezien hebben
- 2 punten voor verbetering

interviewen: voorbereiden van het interview

Voor het maken en houden van het interview werk je in tweetallen. Dat is niet alleen gezelliger maar als je samenwerkt kun je elkaar ook helpen bij het vragen stellen en het mooi maken van je interview.

- ➔ Voor je interview is het natuurlijk de bedoeling dat je iemand vraagt die de Tweede Wereldoorlog echt hier meegemaakt heeft. Dit moet dus iemand zijn die:
 - ouder is dan 65 jaar
 - in je eigen omgeving woonde tijdens de oorlog
 - iemand die zich de oorlog nog kan herinnerenMisschien ken je zelf iemand (je opa, oma of buurvrouw) maar je kunt natuurlijk ook vragen bij een bejaardentehuis in je eigen omgeving.

- ➔ Over welke onderwerpen kun je vragen stellen?
Voor de geïnterviewde en zijn/haar herinneringen is het verstandig om verschillende vragen over één onderwerp te stellen.
 - Onderwerpen over de periode voor de oorlog
 - het dagelijks leven (wonen, werken, eten, kleding, hobby's, muziek...)
 - de opkomst van de nazi's

 - de periode tijdens de oorlog
 - het dagelijks leven
 - de Jodenvervolging
 - het verzet
 - collaboratie

 - de periode na de oorlog
 - het dagelijks leven (was er ook iets veranderd na de oorlog?)
 - de gevolgen van de oorlog

Interviewen: houden van een interview

Het houden van een interview is niet eenvoudig. Hiervoor moet je je gedragen als een echte journalist: nieuwsgierig maar ook aardig!
Je bent op zoek naar verhalen en niet alleen naar 'Ja' of 'Nee' antwoorden.

Vijf tips voor het houden van een goed interview:

1. Vriendelijk vragen

Een goed interview begint al bij het vragen aan iemand OF hij geïnterviewd wil worden. Leg uit waarom je de persoon wilt interviewen, wat er met het interview gedaan wordt en waarover het interview ongeveer zal gaan. Als de persoon geïnterviewd wil worden weet hij/zij ook waarop hij/zij JA zegt.

2. Stel de geïnterviewde gerust

Vaak is degene die je interviewt net zo zenuwachtig als jijzelf: wat zal er gevraagd worden? Weet ik wel antwoord te geven?

Om een ontspannen sfeer te creëren kun je voor je interview gewoon even 'gezellig kletsen'. Wat heb je vandaag gedaan op school? Als je de geïnterviewde niet kent, kun je iets over jezelf vertellen. Of je neemt iets lekkers mee voor bij de thee (en als bedankje voor het interview).

Immers: jij wilt straks ALLE herinneringen weten van degene die je interviewt, hij/zij moet jou dan ook een beetje 'kennen en vertrouwen'.

3. Schrijven of opnemen

Hoe ga je de antwoorden onthouden? Ga je de antwoorden opschrijven of neem je een MP3/4 speler mee om de antwoorden op te nemen. Vraag wel altijd even toestemming aan degene die je interviewt.

4. Wees niet tevreden met 'Ja/Nee' antwoorden.

Aan alleen een 'Ja' of 'Nee'- antwoord heb je niet veel.

Heeft u de oorlog ook meegemaakt? Ja

Vond u het een vervelende tijd? Ja

Als journalist ben je nieuwsgierig en wil je graag weten: HOE? WAAROM? WAAR? WANNEER? WAT? WELKE? WIE? enzovoort.

Het is verstandig om je vragen hiermee te beginnen.

5. Goed afsluiten

Bedank de geïnterviewde voor het interview en laat de verwerking van het artikel altijd controleren/goedkeuren voordat je het aan het publiek laat zien.

➔ Schrijf, voordat je gaat interviewen, een aantal vragen per onderwerp op.

➔ Luister goed naar de geïnterviewde en probeer door te vragen op de verhalen die er verteld worden.

interviewen: het verwerken van het interview

In overleg met je docent maak je een boekje, een tentoonstelling of een presentatie over je geïnterviewde persoon.

- ➔ Je verwerkt alle antwoorden van je interview tot één verhaal (dit kan digitaal of netjes met de hand geschreven zijn).

Zorg dat de naam (evt. de leeftijd, geboortedatum) van de geïnterviewde bij de presentatie staat.

Je kunt je verhaal compleet maken met bijvoorbeeld een foto van de geïnterviewde (dit mag een moderne foto zijn maar misschien heeft de geïnterviewde ook een foto uit de oorlogstijd).

Voordat je het verhaal aan anderen laat zien (in je presentatie, je tentoonstelling of in een boekje) laat je het zien aan de geïnterviewde.

De geïnterviewde moet dan niet voor verrassingen komen te staan en wel tevreden zijn over het interview!

BIJLAGE
ANDERE PROJECTEN OVER
JOODS GRONINGS ERFGOED

Andere projecten over Joods Gronings Erfgoed voor groep 7/8

Joodse Schooltje Leek

Het joodse schooltje heeft het lesproject *Duifje en haar familie*. Hierbij doen de leerlingen met behulp van bronmateriaal uit de archieven (foto's, briefjes, gezinskaarten) onderzoek naar de familie Denneboom uit Leek. Duifje is de zus van Hertha Denneboom uit de documentaire
Meer informatie: www.museumjoodseschooltje.nl

Stichting Een Joodse Erfenis

Leskist 'Issy en Sophius, een joodse erfenis in Winsum'
De stichting heeft sinds kort een leskist beschikbaar, die geschikt is voor de bovenbouw van het basisonderwijs en de onderbouw van het voortgezet onderwijs. Centraal staan de lotgevallen en achtergronden van de joodse familie De Vries.
Meer informatie: www.sjoelplein.nl/pdf-bestanden/MM5leskist.pdf

Groninger Archieven en OVCG (Oorlogs- en VerzetsCentrum Groningen)

Beide instellingen hebben in opdracht van Kunststation C de leskist *Jeuden in Grunn* ontwikkeld over joodse gewoonten en tradities. Op interactieve wijze nemen leerlingen van groep 7 en 8 kennis van de Joodse levenswijze, religie en gebruiken en ze komen te weten welke rol de Joodse gemeenschap in hun dorp heeft gespeeld. Daarnaast gaan ze op onderzoek uit naar wat er nu nog zichtbaar is van die Joodse gemeenschap in hun dorp.
Meer informatie: www.ovcg.nl
<file:///C:/Users/Eigenaar/Downloads/1396645508jeudeningrunnen.pdf>

Synagoge Groningen

De synagoge heeft het project *Cool in Sjoel!* Op de voormalige vrouwengalerij zijn elf ruimtes ingericht waarin leerlingen verschillende joodse feesten en gewoontes kunnen ontdekken en beleven, zoals: een joodse bruiloft, bouwen van een loofhut of spelen met de dreidel
Cool in Sjoel! is bedoeld voor groep 5 tot en met 8 van de basisschool
Meer informatie: www.synagoge groningen.nl

Museumhuis Groningen

Het museumhuis Groningen biedt het project *Een steen een Naam een Herinnering* aan waarbij leerlingen onderzoek doen naar de Stolpersteine in de eigen omgeving.
Meer informatie: www.museumhuis groningen.nl

BIJLAGE
VOORBEELDBLAD LES 5
KWARTET

Blank form with four horizontal sections. The bottom section contains three small diamond-shaped markers on the left side.

Blank form with four horizontal sections. The bottom section contains three small diamond-shaped markers on the left side.

Blank form with four horizontal sections. The bottom section contains three small diamond-shaped markers on the left side.

Blank form with four horizontal sections. The bottom section contains three small diamond-shaped markers on the left side.

BIJLAGE
VOORBEELDBLAD LES 6
FOLDER

ACHTERZIJDE

Hier kan een foto

5.
Hier schrijf je informatie over de laatste plek van je reisgids

Hier schrijf je informatie

- wie de reisgids gemaakt heeft
- welke school je zit
- welke klas

VOORZIJDE

Titel van je gids

Inleiding op je onderwerp.
Hierin schrijf je waar je reisgids over gaat.

Kaart
Hier zorg je dat een kaart van je plaats komt.
Je kunt met puntjes en nummertjes aangeven waar de mensen wat kunnen zien.

De nummers verwijzen naar informatie in de tekst

Foto

1.
Hier schrijf je informatie over de eerste plek die te maken heeft met de Joodse Groningse Erfenis

BINNENZIJDDE LINKS

2.
Hier schrijf je informatie over de tweede plek van je reisgids.
Je kunt een foto van de plek er naast zetten.

Hier kan een foto

Hier kan een foto

3.
Hier schrijf je informatie over de derde plek van je reisgids.
Je kunt eventueel een foto van de plek er naast zetten.
Maar dit mag natuurlijk ook een andere foto zijn.

BINNENZIJDDE RECHTS

4.
Hier schrijf je informatie over de vierde plek van je reisgids

Foto

Foto

5.
Hier plaats je een foto of schrijf je informatie over de vijfde plek in je reisgids.